

Kakovost učbenikov

v Sloveniji

Izzivi in priložnosti

Uredila

Gregor Torkar in Gašper Cankar

Kakovost učbenikov v Sloveniji: izzivi in priložnosti

Urednika:
izr. prof. dr. Gregor Torkar
doc. dr. Gašper Cankar

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD

Univerza v Ljubljani
Pedagoška fakulteta

Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

Osrednji cilj projekta **Za kakovost slovenskih učbenikov (KaUč)** je razvoj kazalnikov kakovosti učbenikov za praktično uporabnost v procesu potrjevanja učbenikov in njihove evalvacije.

Več informacij o projektu: <https://kauc.splet.arnes.si/>.

Kakovost učbenikov v Sloveniji: izzivi in priložnosti

Urednika: izr. prof. dr. Gregor Torkar in doc. dr. Gašper Cankar

Recenzentki: prof. dr. Vlasta Hus in izr. prof. dr. Jelka Strgar

Slovenski jezikovni pregled: dr. Nina Modrijan in Polona Otoničar Pajk

Angleški jezikovni pregled: Lea Kimovec

Tehnično uredila: Mira Metljak

Založila: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta

Za založnika: prof. dr. Janez Vogrinc, dekan

Oblikovanje naslovnice: izr. prof. dr. Jurij Selan

Oblikovanje in priprava: Igor Cerar

Dosegljivo na: <http://pefprints.pef.uni-lj.si/>

Prva elektronska izdaja.

Ljubljana, oktober 2022

Publikacija je brezplačna.

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD

Univerza v Ljubljani
Pedagoška fakulteta

Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 129388035

ISBN 978-961-253-300-7 (PDF)

KAZALO

Uvodnik	I
SPLOŠNI DEL	
Mnenja učencev drugega in tretjega vzgojno-izobraževalnega obdobja o uporabi učbenikov v osnovni šoli	7
<i>Milena Ivanuš Grmek, Polona Jančič Hegediš in Monika Mithans</i>	
Kakovost slovenskih učbenikov za osnovne in srednje šole	21
<i>Gregor Torkar, Milena Košak Babuder in Milena Ivanuš Grmek</i>	
Vrednotenje kakovosti učbenikov z računalniškimi odločitvenimi modeli	41
<i>Tadej Škvorc, Marko Bohanec, Barbara Japelj, Gregor Torkar, Gašper Cankar in Marko Robnik Šikonja</i>	
Prilagoditve učbenikov za učence in dijake z disleksijo	53
<i>Milena Košak Babuder in Karmen Javornik</i>	
Reprodukcija spolne neenakosti v učbenikih	63
<i>Darja Zorc Maver in Irina Pogorilič</i>	
Hoja v snu ali ukrepi na trgu učnih gradiv v Sloveniji	71
<i>Miha Kovač in Mojca K. Šebart</i>	
Ali je izbran učbenik povezan z načinom poučevanja?	95
<i>Gašper Cankar in Barbara Japelj Pavešič</i>	
SPECIALNO-DIDAKTIČNI DEL	
Analiza kulturnih vsebin v učbenikih za učenje angleščine v 4. in 5. razredu osnovne šole	123
<i>Mateja Dagarin Fojkar, Eva Kern Nanut in Tina Rozmanič</i>	
Obravnava prehranskih vsebin v osnovnošolskih učbenikih	133
<i>Stojan Kostanjevec</i>	
Razvijanje kartografske pismenosti ob učbenikih in delovnih zvezkih za spoznavanje okolja in družbo	149
<i>Irena Hergan</i>	
Učbeniki in gradiva za poučevanje računalništva	171
<i>Špela Cerar, Gregor Anželj, Andrej Brodnik, Matija Lokar in Irena Nančovska Šerbec</i>	
Likovnoteoretska analiza obravnave likovnih pojmov s področja barve v osnovnošolskih učbenikih za likovno umetnost	187
<i>Jurij Selan</i>	
Model za presojanje kakovosti učnih gradiv za pouk matematike	205
<i>Jerneja Rojko in Tatjana Hodnik</i>	

Vsebinsko-didaktična analiza poglavij o kemijskih reakcijah in kisikove družine organskih spojin v učbenikih za kemijo v osnovni šoli	225
<i>Nina Zupanc, Špela Hrast, Vesna Ferk Savec in Iztok Devetak</i>	
Dejavnosti učenja z raziskovanjem v učbeniških gradivih predmetov spoznavanje okolja ter naravoslovje in tehnika	243
<i>Jerneja Pavlin in Ana Gostinčar Blagotinšek</i>	
Stvarno kazalo	261

UVODNIK

Učbenik, v tiskani ali elektronski obliki, je osnovno učno gradivo za doseganje vzgojno-izobraževalnih ciljev in standardov znanja, opredeljenih v učnem načrtu oziroma katalogu znanja. Z didaktično-metodično organizacijo vsebin in prirejeno likovno in grafično opremo podpira poučevanje in učenje (Pravilnik [...], 2015). Način predstavitve informacij v učbenikih mora odsevati naravo obravnavane znanosti in olajšati sprejemanje, razumevanje in uporabo obravnavanih konceptov (Swanepoel, 2010). Osnovna funkcija učbenika je ustrezna predstavitev informacij, pomembna pa sta tudi še pomen motiviranja učencev za učenje in pomen vodenja učencev v procesu učenja (Mikk, 2000). Dober učbenik izpostavlja prav tako učenje učenja in diferenciacijo glede na sposobnosti in zanimanje. Učbenik mora ohranjati svojo funkcionalnost pri predstavitvi učnih vsebin, s čimer učencem zagotavlja nazoren pogled v vsebino in strukturo ter jim omogoča sistematično predmetnega področja, kar pripomore k racionalnosti in ekonomičnosti pouka (Devetak in Vogrinc, 2013; Kovač idr., 2005). Da se lahko oceni kakovost učbenika, je potrebna temeljita analiza z različnih vidikov (vsebinskega, grafičnega, z vidika berljivosti, besedišča, motivacijskih elementov itd.) (Mikk, 2000). Kakovost učbenikov je pomemben dejavnik v zagotavljanju kakovosti pouka v slovenskih šolah. Ocenjujemo jo po njihovi učinkovitosti pri posredovanju vzgojno-izobraževalnih vsebin učencu, kako spodbujajo, motivirajo in aktivirajo učence, kako jih uvajajo v svet znanja in stroke ter koliko in kako ustrezajo zakonitostim učnega procesa (Marentič Požarnik, 1992). Kakovost učbenikov ocenjujemo tudi glede na njihovo dostopnost učencem s posebnimi potrebami, saj so učbeniki pomemben vir informacij za vsakega učenca, za branje pa so zahtevnejši zlasti za učence s posebnimi potrebami (Košak Babuder idr., 2021).

V Sloveniji so učbeniki eno manj raziskanih področij šolskega polja, saj so na akademski ravni domače raziskave na to temo zelo redke (npr. Justin, 2009). Iz pregleda stanja ugotavljamo, da so v Sloveniji na področju razumevanja rabe učbenikov številni primanjkljaji. Izpostavimo, da razmeroma malo vemo o tem, na katere načine učitelji uporabljajo učna gradiva in kako ta raba vpliva na učenčevo usvajanje znanja, na katere načine se odločajo o izbiri učbenikov, malo vemo tudi o rabi tiskanih in elektronskih učnih gradiv pri pouku itn. Iz pregleda stanja je med drugim razvidno, da nimamo dovolj jasnih vodil o ustrezni didaktični oblikovanosti učbenikov.

Pravilnik o potrjevanju učbenikov (Pravilnik [...], 2015) ureja način in postopek potrjevanja učbenikov. Pristojni strokovni svet, ki potrjuje kakovost učbenika, izkazuje potrebo po razvoju kazalnikov kakovosti učbenikov za praktično uporabnost v procesu potrjevanja in evalvacije, kar je tudi predmet projekta Za kakovost slovenskih učbenikov (KaUč), ki se je med letoma 2017 in 2022 izvajal v okviru operacije »Razvoj in udejanjanje inovativnih učnih okolij in prožnih oblik učenja za dvig splošnih kompetenc«. Naložbo sta sofinancirali Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada. Osrednji cilj projekta je bil razvoj kazalnikov kakovosti učbenikov za praktično uporabnost v procesu potrjevanja in evalvacije.

Z namenom zagotavljanja boljše kakovosti učbenikov in drugih učnih gradiv je v okviru omenjenega projekta nastala tudi znanstvena monografija, ki je pred vami. Prinaša izsledke raziskav projekta in dovolj pester izbor vsebin, da bodo nagovorile raznolike bralce, ki jih zanimajo področje vzgoje in izobraževanja in učbeniki. V nadaljevanju predstavljamo osnovno strukturo monografije, ki je razdeljena na dva vsebinska dela: splošni del in specialno-didaktični del.

Prvi, **splošni del monografije** prinaša sedem prispevkov, ki ponujajo splošnejše vpogled v problematiko kakovosti učbenikov. Prispevki so plod študij, nastalih v okviru projekta. Učbeniki so namenjeni predvsem učencem in dijakom, zato smo na prvo mesto postavili prispevek avtoric (Ivanuš Grmek, Jančič Hegediš in Mithans), ki obravnavajo mnenja učencev drugega in tretjega vzgojno-izobraževalnega obdobja o uporabi učbenikov v osnovni šoli. Gre za temeljno raziskavo, ki je nastala v prvi fazi projekta, ko je bilo treba najprej preučiti uporabo učbenikov v šolah. Raziskava ponuja podrobnejši vpogled v rabo učbenikov in drugih učnih gradiv v šoli in doma ter osebne preference učencev.

Sledi prispevek o analizah kakovosti učbenikov (Torkar, Košak Babuder in Ivanuš Grmek), izvedenih s pomočjo

kazalnikov kakovosti učbenikov (KKU), ki jih je v obdobju od leta 2018 do 2020 razvila interdisciplinarna skupina strokovnjakov projekta. Analiziranih je bilo 73 trenutno veljavnih učbenikov za osnovno šolo in srednje šole. Analiza kakovosti učbenikov je razdeljena v pet sklopov: splošno in celostna struktura, oblika besedila, struktura besedila, jezik in stil pisanja ter slikovno gradivo in grafične ponazoritve. Iz rezultatov raziskave je razvidno, da je vsebinska veljavnost KKU ustrezna, vendar je težko objektivno opredeliti stopnjo, do katere so v kazalnike zajete vse razsežnosti kakovosti, zato dopuščamo možnost nadaljnega razvoja in nadgradnje predloženih kazalnikov, predvsem za analizo elektronskih učnih gradiv. Kazalniki bodo lahko v pomoč državni komisiji pri potrjevanju učbenikov, založnikom pri pripravi učbenikov in učiteljem pri izbiri učbenikov in drugih učnih gradiv.

V projektnih raziskavah smo se ozrli tudi na možnosti računalniške podpore pri analizi kakovosti učbenikov. V ta namen sta bila izdelana prva aplikacija za oceno težavnosti besedil v slovenskem jeziku in računalniški odločitveni model za vrednotenje kakovosti učbenikov, ki je predmet obravnave tretjega prispevka (Škvorc, Bohanec, Japelj, Torkar, Cankar in Robnik Šikonja). Prispevek obravnava, kako z modelom ovrednotimo učbenike na podlagi treh skupin kriterijev: jezika, vsebine in strukture. Pri nastajanju KKU in nasploh v projektu smo veliko pozornosti namenili tudi otrokom s posebnimi potrebami in drugim posameznikom ali skupinam, ki so v svojem razvoju ali družbeni poziciji kakor koli odrinjeni, deprivilegirani, razvojno ali socialno-integrativno ogroženi. Vsak učenec ali dijak si namreč zasluži sebi dostopen in ustrezen učbenik. V prispevku avtorici (Košak Babuder in Javornik) obravnavata prilagoditve učbenikov za učence z disleksijo, ki so pomembne pri premagovanju težav pri branju. Prilagoditve smo v okviru projekta tudi smiselno vgradili v nastale KKU. Vprašanje enakopravnosti spolov je prav tako pomembna sestavina vzgoje in izobraževanja. Avtorici (Zorc Maver in Pogorilič) v prispevku izpostavljata, da kurikulum in učbeniki ne smejo reproducirati predsodkov in stereotipov v zvezi s spolom in s tem prispevati k družbeni neenakosti spolov. Analizirata zastopanost moškega in ženskega spola v učbenikih. V prispevku s poetičnim naslovom Hoja v snu ali ukrepi na trgu učnih gradiv avtorja (Kovač in Kovač Šebart) obravnavata spremembe na trgu učnih gradiv za osnovno šolo v Sloveniji v zadnjih tridesetih letih. Kritično opredelita dejavnike, ki so pomembno zaznamovali razvoj in kakovost učbenikov. Opozarjata predvsem na dvojce: da medij in format učnega gradiva nista nevtralna in da so številni posegi države na trg učnih gradiv posredno vplivali na strukturo, organizacijo in formate učnih gradiv. Zadnji prispevek prvega dela monografije obravnava zvezo med izbranim učbenikom in učiteljevim načinom poučevanja. Gre za predstavitev ene od raziskav iz niza analiz podatkov, pridobljenih na nacionalnih in mednarodnih preverjanjih znanja v povezavi z zagotavljanjem kakovosti učbenikov. Avtorja (Cankar in Japelj Pavešič) sta pod drobnogled vzela učbenike naravoslovno-matematičnih predmetov.

Drugi, **specialno-didaktični del monografije** bomo orisali bolj na kratko. Že pri nastajanju projektne prijave smo se zavedali, da razvoj kazalnikov kakovosti učbenikov za praktično uporabnost v procesu potrjevanja in evalvacije ne more biti predmetno specifičen, zato so potrebna tudi specifična specialno-didaktična priporočila za posamezne šolske predmete oziroma področja. V krog povabljenih avtorjev smo vključili zelo heterogeno skupino visokošolskih didaktikov, ki predstavljajo svoje poglede na obravnavano problematiko. Na povabilo se je večina pozitivno odzvala in tako smo prejeli osem prispevkov, ki obravnavajo tuji jezik (angleščino), gospodinjstvo, geografijo, likovno umetnost, računalništvo, matematiko, kemijo in učenje z raziskovanjem v naravoslovju.

V zaključku uvodnika bi želeli izpostaviti, da so razen nekaterih izjem trenutno uporabljani učbeniki, ki nam jih je uspelo analizirati, v slovenskem prostoru kakovostna učna gradiva, ki učencem v večini primerov omogočajo napredovanje v znanju skladno z aktualnimi priporočili pedagoške in didaktične stroke. Hkrati pa bi vendarle poudarili, da sta vzgoja in izobraževanje preveč pomembna člena družbe, da bi ju zanemarjali in prepuščali nenačrtnemu razvoju. To še posebej velja za razvoj učbenikov in drugih učnih gradiv, ki jih v šolah uporabljajo učenci in dijaki. Z monografijo smo želeli dodati pomemben kamenček v mozaik gradnje kakovosti učbenikov in drugih učnih gradiv v Sloveniji. Čas bo pokazal, kako uspešni smo bili.

Urednika
Gregor Torkar in Gašper Cankar

Uporabljena literatura in viri

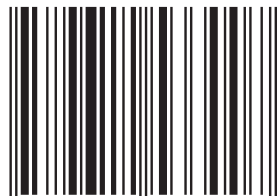
- Devetak, I. in Vogrinc, J. (2013). The criteria for evaluating the quality of the science textbooks. V M. S. Khine (ur.), *Critical analysis of science textbooks* (str. 3–15). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-4168-3>
- Justin, J. (2009). *Učbenik kot dejavnik uspešnosti kurikularne prenove: poročilo o rezultatih evalvacijske študije*. Pedagoški inštitut.
- Košak Babuder, M., Mavrič Gavez, I., Grmek Ivanuš, M. in Torkar, G. (2021). Kako dobri so slovenski učbeniki? Kazalniki kakovosti in ocenjevanje učbenikov. *Journal of Contemporary Educational Studies/Sodobna Pedagogika*, 72(3), 26–44.
- Kovač, M., Šebart, M. K., Krek, J., Štefanc, D. in Vidmar, T. (2005). *Učbeniki in družba znanja*. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Center za študij edukacijskih strategij.
- Marentič Požarnik, B. (1992). Učbeniki so namenjeni učencem. V *Učbeniki danes in jutri: prispevki s srečanja avtorjev DZS*, Bled, 11. septembra 1991. Državna založba Slovenije.
- Mikk, J. (2000). *Textbook: Research and writing*. Peter Lang Publishing, Inc.
- Pravilnik o potrjevanju učbenikov (2015). *Uradni list RS*, št. 34/15 in *Uradni list RS*, št. 27/17.
- Swanepoel, S. (2010). *The assessment of the quality of science education textbooks: Conceptual framework and instruments for analysis* [Doktorska disertacija]. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-assessment-of-the-quality-of-science-education-Swanepoel/3c4d5f6002771ba200a5fefe65c08de3fc6aa429>

Univerza v Ljubljani
Pedagoška fakulteta

KALIC
ZA KAKOVOST
SLOVENSКИH
UČBENIKOV

ISBN 978-961-253-300-7

9 789612 533007 >